

PREFACE

I have great pleasure in presenting to my readers the Sanskrit version of some selected songs from Tagore's Gitanjali, the book which had already been translated and published in various other languages of the world

For long, I felt the necessity of a Sanskrit rendering of this great work of Rabindranath and this feeling induced me to take up the task in 1957. The first song in my translation was presented before some of the distinguished scholars and lovers of Sanskrit in our country for ascertaining the necessity of the work to be done by me. I am very glad to say that my work evoked encouraging response from all of them amongst whom were such personalities as Dr S Radhakrishnan, Vice President of India, Shri C Rajagopalachari, former Governor General of India, Dr Suniti Kumar Chatterji Emeritus Professor, Calcutta University, and Chairman Legislative Council, West Bengal, Shri Sriprakash, Governor of Bombay, Dr K N Katju, Ex Minister, Indian Union New Delhi, Shri K M Munshi, Governor, Uttar Pradesh, Principal B N. Shastri M A, Gauhati Shri Jivesvar Sarma M A, Vedanta tirtha Secretary, Assam Govt Sanskrit Board, Shri Hemendra Prosad Ghosh and Shri Chapala Kanta Bhattacharya M P, prominent journalists of Calcutta. I feel happy that my translation presented here has been highly appreciated by the great Sanskrit scholars in my country amongst whom a special mention may be made of Dr Gurinath Shastri, Principal Sanskrit College, Calcutta. These inspired me against heavy odds to proceed further in completing my intended work of translating the Gitanjali songs suitable for prayer into Sanskrit verses and to publish them on the occasion of the centenary of the great poet.

On the eve of sending this work of mine to the press, I recall the interest taken in publication of my work by Shri B Dowerah M A, I A S, Deputy Commissioner, Cachar, Shrimati Jyotsna Chanda M L A, Shri N C Syam Advocate, Prof Debabrata Dutta, M A and Shri Amit Kumar Nag, Journalist, Silchar

I must express my sincere gratitude to the Tagore centenary Celebration Committee, Silchar, for undertaking the task of bringing out this volume as Silchar's Tagore centenary tribute. But for their kind financial assistance this volume would not have seen the light of the day in print

A word about the transcription of the original Bengali verses in Nagari letters,—

I have not been consistent in this matter. Bengali pronunciation of Sanskrit words is peculiar, because it follows a number of *Prakrit* habits. Thus, for example, the three sibilants श, ष, स are all pronounced as श when they stand alone. We do not make any difference between ष and च and we pronounce both as 'b' (ब). In my transcription I have always written च for च, even in Sanskrit words. Then I did not change च to ज. In Bengali, at the beginning of words च is always pronounced as ज, both in Sanskrit and native words. A consistent system of transcription of Bengali into Nagari letters is still a great want, and I trust my readers will pardon this absence of system in my book, where there is actually no universally-followed system

कवि-मङ्गलम्

शान्त काव्यबधू, सुधा-सुमधुरा बालमीकित प्राक्तनात्
 सस्कारादनुवेदनेन जनिता च्छन्दोमयी भारती ।
 यां लब्ध्वा कविधीर्पतामुपगत सद्य कृतार्थो मुनी
 रम्य रामकयामृत शुभयुत कृत्वा चिर निर्वृत्त ॥१
 प्यास सत्यवतीसुतो विरचयन् काव्यामृत भारत
 यां मत्वा प्रयत सता बहुमत स्थान गत शाश्वतम् ।
 जाड्य मूढधियो निहत्य कृपया काव्यधिय या ददौ
 नाम्ना 'कालि' पद क्षिताय उत्तरां पुत्रीकृताय स्वयम् ॥२
 राष्ट्रीं सगमनीं नयप्रणयिणीं चेतश्चमत्कारिणीं
 कृत्वा काव्यकथां यशोऽद्भुजरवि र्यतरुनेहतो भारवि ।
 यत् स्मृत्योत्तर रामवृत्तमधुर धीकण्ठ-वण्डारित
 भात स्वतमय एकाव्यमकरोद् यत् प्रीतिक्षिप्ताक्षरम् ।
 धोइर्पो मधुमत्पद्मानुसरणादत्येति सर्वापद
 दण्डो लघ्वर कवित्वमुखरो विज्ञातवाप्याकर ।
 कोत्तिमर्कृद्देरे जपोऽस्ति जपदेवत्येति यस्या कृपा
 माये सर्वगुणा वसन्ति-वचन यस्या महिम् ॥३
 भद्रे ददकथा विशेषवचनान्मुग्धास्ति कादम्बरी
 सुत्नेष्वास्तया वसन्तपूतना स्वर्णापते शूद्रकात् ।
 विष्णु शर्मकवि नय प्रणयात् स्वर्गे च लोके सुत
 यस्या मालुरिमे भवन्ति सुतका सा गो कथ सिष्यति ॥४
 भिन्ने भिन्नगुण एकाव्यरचने स्थानानुरूप सती
 दृष्टा भावमयी सचिन्तितमन सिन्नेष कृष्णो स्थिता ।
 पुत्र सर्वगुण कवित्वधारण म्यापुस्थमाफाद्सती
 प्रासुतेकतम रवीन्द्रजननी प्रशोऽज्वल भारतम् ॥५

यत्कृपालेशसम्पर्कात् पद्मलङ्घति पर्वतं
अन्धोऽपि सत्पथं पश्यन् तस्मै श्रीगुरवे नमः ।

शब्दानामनुवादनं भवति वै शक्त्या तदर्थान्वितं
रागाणामिह तत् कथं नु भविता तस्मिन् प्रयासः कुतः ।
तद्वत्तैः कुसुमै रथो कविगुरावेप प्रणामाञ्जलि-
विद्वांसो गुणलेशमात्रसुखिनः सम्पूर्यतां स्वैर्गुणैः ॥

[१]

शीर्षं मे तव पादसक्त-रजसां

नीचैः प्रभो धारय ।

सर्वं गर्वचर्यं ममाहमिति हे

नेत्राश्रुभिः श्रावय ॥१॥

मानं दापयितुं निजाय नियतं

मानं निजं हारये ।

आत्मान परिवारयन्निह सदा

भ्राम्यन् भ्रिये केवलम् ॥२॥

नाहं यत् करवाणि हे निजकृतैः

स्त्रीयं प्रचारं खलु ।

तत् पूर्णं तव मानसं विजयतां

हे नाथ मे जीवने ॥३॥

शान्तिं ते चरमां तवैव परमां

कान्तिं धिया कामये ।

गोपायन्निभृतं ममत्वमिह मे

श्रोत्तिष्ठ हृत्पङ्कजात् ॥४॥

सुष्ठु कृतं मे सुष्ठु कृतं मे
 सुष्ठु कृतं मम निर्दय ।
 इत्थं हृदि मम तीव्रं दहनं
 ज्वालय हे त्वं ज्वालय ॥१॥

धूप एष मे नोचेद्गन्धो
 वितरति गन्धं नहि सः ।
 दीप एष मे यदि नहि दौषित
 आलोकं कुरुते नो ॥२॥

यदा हि चित्तं मूढं तिष्ठति
 व्याहतिनिचयं तर्हि ।
 स्पर्शस्त्वदीय इतीह मन्ये
 तवानुकम्पितेति ॥३॥

मूढस्तमसा व्रीडाच्छन्नो
 द्रष्टुं त्वामिह नेशे ।
 वज्राहतमिव ज्वालय मे त्वं
 सर्वं तामस-पुञ्जम् ॥४॥

त्वायस्व हे मामिति मे न याच्छा
 तदस्तु मे यद् विपदो न मे भीः ।
 सन्तापदुःखे वद वा न सान्त्वं
 तदस्तु यद् दुःखमहं जयेयम् ॥१

सहायकं मे यदि नागतं स्यात्
 स्वीयं बलं मास्मगमत् क्षयान्तं ।
 संसारहानि यदि बन्धना वा
 नात्मक्षयं तत् विचिन्तयानि ॥२

त्वायस्व हे मां नियतं विपद्भ्यो
 नैतन्ममास्ते खलु याचनीयम् ।
 शक्तिं ममास्तामिह तादृशार्था
 सर्वापदो निस्तरणोचिता या ॥३

भारस्य मे त्वं लघुतां विधाय
 शान्तिं प्रदद्या अथवा नवैतत् ।
 भारं यथा बोद्धुमहं क्षमेऽहं
 शक्तिं ममास्तां खलु तादृशार्था ॥४

सौभाग्य-सूर्योदयमौद्ध्य नम्रः
पश्याम्यहं यत् सुमुखं तवैव ।
दुःखस्य रात्र्यामपि वञ्चितार्थो
निःसंशयान्त स्त्वयि तद्विधः स्याम् ।।५

पूजा समाप्ति न गतास्ति या मे
 जानाम्यहं सा न गता प्रणाशम् ।
 पुष्पागयहो यान्यविकाशितानि
 शीर्णान्यधस्तात् पतितानि सन्ति ॥१

स्रोतस्पती या हि मरुप्रविष्टा
 धाराहता सापि सदास्ति मन्ये ।
 अद्यापि यज्जीवन-पृष्ठतोऽस्ति
 जाने तदप्यस्ति मृषा न जातम् ॥२

यन्नागतं मे यदनाहतं मे
 त्वद्वीण-तन्त्रां ध्वनतीश तन्मे ।
 जाने सदा तन्नहि हारितं मे
 जाने सदा तन्नहि हारितं मे ॥३

शक्तिस्तथा मे न हि विद्यते सा
 प्रेम्नास्तव स्याद् वहनोचिता या ।
 संसारमध्ये महदन्तरं नौ
 रक्षस्यतस्त्वं कृपया तवैव ॥१

दुःखैः परिच्छेद्य सुखेन कापि
 वित्तैः कदाचिज्जनतः कदा वा ।
 मानैरशेषीकृतमन्तरं नौ
 रक्षस्यतस्त्वं कृपया तवैव ॥२

प्रच्छादनैरन्तरितात्ममूर्तिं
 राभासतो भासि कदा कदा च ।
 कृष्णाभ्रमध्यादिव सूर्यरश्मिः
 संलक्ष्यसे त्वं मृदुरेखयैव ॥३

शक्तिं प्रभो त्वं प्रददासि यस्मै
 वोढुं तव प्रेमधनं जगत्याम् ।
 कृत्स्नं पिधानं कृपयैव तस्य
 निम्नोचयस्यादित एकदैव ॥४

गोपायनं सन्ननि विचलेशं
नो रक्षसि त्वं हि जनस्य तस्य ।
निष्किञ्चनत्वं प्रविधाय शश्वत्
निःशेषतस्तं पथिकं करोषि ॥५

लज्जा तथा मानमथापमानं
हेतु भयस्यापि न विद्यतेऽस्य ।
एकस्त्वमेवास्य तदा समस्तं
सर्वं जगद् व्याप्य सदा त्वमेव ॥६

साम्मुख्यमेत्य स्थितिरीदृशार्था
ग्राणा धृता स्त्वय्येव पूर्णतां गताः ।
एवं दयां प्राप्य तवातिलिप्सु
राप्तुं हृदि त्वां त्यजतीतराशाः ॥७

मानसकुसुमं सुविकाशय मे

मानस-पुर-सुख-शायिन्

कुरु निर्मलमपि भास्वरतरमपि

कुरु सुन्दरतर-मपि हे ॥१

कुरु नियतोन्मुख-निर्भयमङ्गल

निःसंशयितमतन्द्रम् ।

युक्तं कुरु मां सर्वजनैरिह

मोचय खलु भवबन्धम् ॥२

सञ्चारय हे कर्मणि निखिले

छन्दस्तवैव शान्तम्

चरण-कमलयो श्रितं मम हे

कुरुतामपि निःस्पन्दम् ॥३

कुरुतां नन्दितमतिशयनन्दित-

मानन्दितमिह मां हे

मानसकुसुमं सुविकाशय मे

मानस-पुर-सुप्रिय हे ॥४

प्राखै मे कृतनिष्क्रयैरपि सदा
 काङ्क्षे सुखानां बहु
 सर्वत्रैव हि वञ्चितं त्वमिह मां
 कृत्वा सदा रक्षसि ।

काठिन्यं नहि तत् कृपार्यमिति हे
 मन्ये ध्रुवार्थं प्रभो
 सौभाग्यं बहु सञ्चितं हि तदिदं
 प्रत्येभ्यहं प्रत्यहम् ॥१॥

दत्तं मे मुबहु त्वयैव कृपया
 याज्जां विनापि सदा
 ज्योतिः प्राणमनो नभश्च विमलं
 नास्त्यन्ततो विस्तरात् ।

तद्दानस्य दिनं दिनं सुमहतो
 योग्यं करोष्येव मां
 संरक्षन्ति-वासनोग्रसनात्
 शश्वन्महासङ्कटात् ॥२॥

पन्थानं तव विस्मरन् कचिदहे
विन्दन् स्मृतिं कापि वा
गच्छाम्येष खलु त्वदीय-पथधृक्
लक्ष्ये मदौये त्वयि ।

निःस्नेहस्त्वमितोऽप्यासि नियतं
नायासि नेत्रान्ततो
जानाम्येतदपि त्वदीयक महो
दौनानुकम्पाकृतम् ॥३

प्रत्याख्यानमिदं पुनः पुनरहे
मन्ये कृपां त्वत्कृतां
त्वातुं मामविराम-संशयहतं
द्वैधान्मनः सङ्कटात् ।

सङ्कीर्णं मम जीवनञ्च यदिदं
पूर्णं विधायैव तत्
शुद्धं त्वन्मिलनोचितं कृतमहो
नेतुं तवैवात्मनि ॥४

अतिथिः कोऽयं द्वारमुपेतः

प्राणानां मे शरदि

आनन्दगीतमुद्गाहि हृदय

गीतमानन्दं गाहि ॥१

सुनील-नभसो नीरव-वचनं

शिशिर-स्निग्धाकुलता

त्वदीय-वीणा-यन्त्र-तन्त्रीषु

सर्वं भवतु घनितं ॥२

शस्यन्ते ते गीतैर्मधुरैः

समस्वरं भव युक्तं ।

विसृज्यतां ते सङ्गीत-राग-

ममल-नदी-जल-धारैः ॥३

य इह समेत्य ह तस्य मुखेन्दुं

निरीक्ष रे सुखमुच्चैः ।

द्वारं मुक्त्वा वहिरागत्यच

समेव समनुव्रज रे ॥४

दुःखैर्दुर्वचनापमानजनितै
 राहन्यमानो यदा
 जाने तत्र हृदा न मेऽस्ति किमपि
 द्रव्यं विहातुं ततः ।

धुत्यन्ते वसतो ममास्ति क इह
 स्वस्त्यासनायाग्रहो
 निःसङ्कोचमतिः प्रसादमिह ते
 संप्रार्थयाम्यन्वहम् ॥१

लोकाः साध्विति वादिनो मयि यदा
 सौख्ये वसामि भृशं
 तत्ताप्येतदहो स्मरामि यदितो
 बह्वस्ति मिथ्याश्रयम् ।

मिथ्यालङ्कृतिभूषितं कृतमिदं
 मूर्ध्ना वहाम्यत्र हे
 सान्निध्यं तव मन्त्रयामि यदसौ
 कालो मया नाप्यते ॥२

सान्त-प्रसरे हे महानन्त
 वादयसि स्वरसभरम्
 अतोऽस्ति मयि ते प्रकाश इह खलु
 मधुरं मधुरं मधुरम् ॥१

वर्णैर्गन्धैर्गीतैर्बहुधा
 स्वच्छन्दं तव रूपम्
 धरूप मम हं विभाति हृदये
 विलास-लौला-रम्यम् ॥२

त्वयात्र सह मे जाते मिलने
 मुक्तं भवति ह सर्वं ।
 विश्वपयोधिश्चञ्चलायते
 तरङ्ग-लौलयानिशम् ॥३

आलोकस्तव कलङ्क-रहितो
 मयीह लभते कायां
 नेत्रजलैर्मम भवति स विधुरः
 सुन्दरतर इह नितराम् ॥४

अज्ञाताः शतशः कृताः परिचिताः

दत्ताः शतैराश्रयाः

दूरस्था निकटीकृताः पर इति

ख्याताः कृता आतरः ।

त्यक्त्वा सद्यः पुरातनं भयमहो

किं मे भवेत् कुत वा

सन्तं त्वां खलु विस्मरामि यदहो

नूत्नेत्वपि प्राक्तनम् ॥१॥

एतस्मिन् जननेऽथवान्य-भुवने

यत्नास्मि नेयो यदा

शश्वज्जन्मभृतश्चिरं विदित हे

सर्वं मम ज्ञापयेः ।

विज्ञातेऽहं भवत्यथो नहि परो

विघ्नं भयं कुतचित्

सर्वेषां मिलनविधातुरनिशं

रूपं दिदृक्षे तव ॥२॥

धृत्वा नवं नवरूप-विशेषम्
 एहि मम त्वं हृदयोद्देशम् ।
 वर्यै र्गन्धै र्गीतैः स्पष्टम्
 एहि ममाङ्गै पुलक-स्पष्टम् ॥१

एहि हृदयपुरममृतानन्दं
 सुग्ध-निमीलितनयनद्वन्द्वम् ।
 एहि सुनिर्मल उज्ज्वलकान्त
 एहि सुन्दर स्निग्ध प्रशान्त ॥२

एहि गृहीत्वा विचित्ररूपं
 दुःखे सुखे मम हृदये स्वसुखं ।
 एहि सततमिह सर्वोच्छ्वासे
 कर्मणि सकले कृतावशेषे ॥३

अद्यापि तन्नहि मया कृतमस्ति गीतं
 गातुं यदत्रभुवने समुपागतोऽस्मि ।
 अद्यापि केवलमहो स्वरसाधनैव
 गानाय चित्तमुदितं भवतीति मातृम् ॥१

अद्यापि नो स इह मे समुदेति रागो
 वाणी न सा समुदिता शुभरूपवद्वा ।
 गीताय मानसमिह स्थिरतां न वेत्ति
 पुष्पं न तद् विकशितं पवनः प्रवाति ॥२

दृष्टं न तस्य वदनं वचनं श्रुतं नो
 मातृं पदध्वनिरसौ श्रुत एव साक्षात् ।
 द्वारस्य मे निकटतः स इतः प्रयाति
 सर्वं तदासनकृतौ क्षपितं दिनं मे ॥३

प्रज्ज्वालिता न हि गृहे मम दीपवर्ति
 स्तस्यारतिः कथमहो निलये मम स्यात् ।
 आप्तुं तमेव सुचिरं धृतचित्त आसे
 नाद्यापि स प्रियतमः समवाप्त आस्ते ॥४

पार्श्वमुपेत्य समुपाविशत् स
 तदपि न जागृतिरासीत् ।
 रे हतभाग्य कासौ निद्रा
 त्वामनुविश्य तदासीत् ॥१॥

नौरव-रात्रौ समागमत् सः
 करकमलाश्रित-वीणः ।
 स्वप्न-विमोहे गभीररागं
 संवाद्य प्रतियातः ॥२॥

जाग्रत् पश्यामि मलय-समौरण
 उन्मादयति ह विश्वं ।
 गन्धस्तस्य हि बहति समन्ताद्
 ध्वान्तमापूर्य सर्वम् ॥३॥

अकारणं मेऽजायत रजनौ
 नाचिन्दत निकटस्थं ।
 कथमरे तस्य माला-स्पर्शो
 नालगदिह हृदये मे ॥४॥

आभासमानं मम जीवने यत्
 प्रभातदीप्त्या न गतं प्रकाशम् ।
 शेषेण गीतेन हि जीवनस्य
 तुभ्यं तदद्य प्रददानि देव ॥१

वाणी निबन्धं न तदाप वद्धुं
 गीतं तथा साधयितुं स्वरैश्च ।
 तूष्णीमहो तन्नयमोहनश्चि
 तस्थौ सखे विश्वसदामलक्ष्यम् ॥२

आनन्दगीतमुदितं सर्वत

उदारकण्ठ-ध्वनितं ।

कदा नु तन्मे हृदय-पुरे स्यात्

सुगम्भीरेण रणितम् ॥१

अनिले सलिले नभसि ज्योतिषि,

सर्वत्र स्यात् प्रीतिः ।

हृदि संसदि मे कदा सुसज्जं

सर्वमेतद् वसतीति ॥२

नयनोन्मूलन-मात्रं प्राणाः

कदा ग्रह्ण्टाः सन्ति ।

येन पथाहं यामि यदैव हि

सन्तोषयामि सर्वम् ॥३

अस्ति भवानिति सत्यं जनने

सहजं मम च कदा स्यात् ।

कर्मणि सकले तवैव नाम

स्वयमेव स्याद् ध्वनितम् ॥४

सिंहासनस्यासनतः समेषि
द्वारस्य पार्श्वे विजनालये मे ।
गीतं विविक्तस्य यदा ममात्मन्
कर्णं गतं ते समुपैपि तर्हि ॥१॥

संसच्चदीया बहुगीतघन्या
तत्ताप्यनेका गुणिनो वसन्ति ।
गुणैर्विहीनस्य ममाद्य गीतं
प्रेम्ना तवास्ति ध्वनितं त्रैतत् ॥२॥

कश्चित् स्वरोऽद्य खलु विश्वतानैः
संवादितो यः करुणाभिधेयः ।
मालां समादाय तदावतीर्य
द्वारस्य पार्श्वे विजने मम त्वम् ॥३॥

संसद् यदा स्यादवसान-लभ्य
 भेयं तदा मे किमु शेषगेयम् ।
 मन्ये तदाहं त्रिनिरुद्ध-कण्ठ
 ईक्षे मुखं केवलमीक्ष एव ॥१

नाद्यापि लभ्यं स्वरसन्ततं यत्
 तन्मे किमु स्याद् ध्वनितं कदापि ।
 प्रेम-व्यथादीप्त-सुवर्ण-तानैः
 सान्ध्यं नभश्छादितमेव नु स्यात् ॥२

एतावता या स्वर-साधना मे
 नक्तन्दिवं स्वीयमनोनिवेशात् ।
 भाग्याद् यदि स्यान्मम साधना सा
 याता समाप्तिं मम जीवनेऽस्मिन् ॥३

वाणीं ममैतज्जननस्य पूर्णां
 पद्मं यथा मानस-सागरस्य ।
 शेषाब्धिमुद्दिश्य समुत्सृजे तां
 धारामनुसृत्य हि विश्वगीतेः ॥४

विच्छेद्य वृन्तान्नय मां सुशीघ्रं
 धूल्यां पतामीति सदा भयं मे ।
 पुष्पं किमेतत्तत्र हार-मध्ये
 स्थानं लभेतेति कुतः प्रजाने ॥१॥

भाग्यात्तथाप्यस्तु जनस्य तस्य
 स्पर्शाहितिस्ते करपङ्कजस्य ।
 विच्छिन्नवृन्तं कुरु मां सुशीघ्रं
 नो मे विलम्बं सहतेऽन्तरात्मा ॥२॥

आयुः कदा मे परिशेषितं स्याद्
 अन्धं तमस्तत् समुपैति कर्हि ।
 पूजाक्षयं ते व्यतिहाप्यते वा
 निर्लक्षितं तन्नियतं विशङ्के ॥३॥

रूपं विचित्तं विभृतं यदस्य
 सुव्याण-पूर्णामृतरूपमेव ।
 सेवाधिकारे तव युज्यतां तद्
 विच्छेद्यतां हे सुदिने ममैव ॥४॥

शुष्कं यदा स्यान्मम जीवनं हे
 आगम्यतां तत्र कृपा-प्रवाहैः ।
 निःशेष-माधुर्यरसं यदा स्याद्
 एष्ये हि गीतेन सुधारसेन ॥१

गर्जनमुखं कर्म यदातिरंहः
 सर्वा दिशश्छादयति स्वशक्त्या ।
 तूष्णीं तदा त्वं हृदये मदौये
 शान्तं यदं ते कृपया कुरुष्व ॥२

दैन्यं गतं मे कृपणं मनो यद्
 एकान्तमाश्रित्य यदा हि शेते ।
 मुक्ता तदा द्वारमुदार नाथ
 राज्ञः समारोहकृतं ममेहि ॥३

तूष्णा यदाजस्रतया रजोभि
 रन्धीकृतं मां छलयत्यबोधम् ।
 शुद्धातिनिद्र त्वमुदेहि तर्हि
 रौद्रेण तेजः-परिमण्डलेन ॥४

जननि तव पदाब्जं स्निग्धकारुण्यशीलम्
 अरुण-किरणरूपैर्दृष्टमास्ते मयाद्य ।
 मरणहरणवाणी मातरेषा त्वदीया
 गगन-भवनमन्तर्व्याप्य तूष्णीमुदेति ॥१

सकल-भुवनतस्त्वां नौमि मातः सदाहं
 नियत-निखिलकृत्ये सन्नतोऽस्मि तवात् ।
 तनुधन-हृदयानि तुभ्यमापादयेऽहं
 जननि तव सपर्या पावनैः भक्तिधूपैः ॥२

तुभ्यं मे नयनद्वयं निरलसं
जागर्ति नित्यं प्रभो
पन्थानं तव पश्यतो नयनयो
नेपीत्यपि स्वस्तये ।

भित्तार्थं हृदयं रजःसु निपतद्
ठारि त्वदीयां दयां
हा हा नाथ मम त्वमेव कृपया
देहीति संयाचते ॥१॥

याच्ना मे विहता भवत्यचिरतं
नामोमि ते दर्शनं
तत्ताप्यन्तरिदं ममात्र लभते
सौख्यं तवाकारणम् ।

अद्यास्मिन् भुवने मनः सुखमहो
लोका निजार्थाः कति
याता अग्रगतिं सहार्थरहित
स्त्वामेव पश्याम्यहम् ॥२॥

सर्वत्रैव सुधां विभर्ति वसुधा

श्यामायमानाकुला

स्रद्धीप्तां कुरुतेऽनुरागजनितं

संक्रन्दितं नित्यशः ।

नाप्नोमि प्रिय दर्शनं यदिह ते

दुःखार्दितं मे मनः

नित्यं चित्तमुखे तथापि रमते

कामं प्रकामे त्वयि ॥३॥

पश्यामस्ते जगति विरहं
 सर्वतो राजमानं
 धृत्वा रूपं विविधमिह तत्
 कानने भूधरे च ।

पारावारे गगनपरिधौ
 सञ्जितं सर्वरात्रं
 नक्षत्रान्ते स्तिमित-नयनै-
 नीरवेणैव सन्तम् ॥१॥

पत्ने पत्नेऽविरत-पतित-
 श्रावणस्य प्रवर्षैः
 संवाद्योच्चै विरहमिह ते
 राजमानं समन्तात् ।

प्रत्येकस्मिन्निह निलयन्तो-
 ऽत्यर्थ-संवेदनार्तं
 गाढं गाढं विरहमिह ते
 गूढरूपप्रकाशम् ॥२॥

प्राशावन्धे च भकलकृतौ
राजमानं ममस्तं
सङ्गीतान्तःस्वरज-सुधया
प्रेम्नि दुःखेऽथ मोग्ये ।

दधन्त मे भवदतिशयं
जीवनं व्याप्य मर्यम्
प्रोदामीन्यं सुवदु दधतं
व्यापितं सर्वविशम् ॥३॥

किं यूयं शृणुयाद्विद्युग्मजनितं

ध्वन्युद्गतं तस्य हे

यो नामानुपदं समेति नितराम्

अभ्येति चाभ्येति च ।

कालान्तं कति वा गतं शतमथो

राद्विन्दिषं वा कति

सर्वं कालमसौ समेति सुतराम्

अभ्येति चाभ्येति च ॥१॥

गीतं यद् यदहं यदैव हि मनः-

क्षिप्तो यथा गीतवान्

सर्वस्मात् स्मरतः स एव नितराम्

एतीति संध्यन्त्यते ।

कालेनोद्यलता कदा वनपथे-

नैति ध्रितः फाल्गुनं

कर्हि श्रावणतामसेऽपि रथगो

मेघस्य सोऽभ्येति च ॥२॥

दुःखान्ते पुनरप्यशेषगुणिते

दुःखे कदापि द्रुतं

तस्यैवाह्निं युगध्वनिः स्वहृदये

नित्यं समाकर्ष्यते ।

सौख्यं किञ्चिदपि क्व चापि यदि वा

लब्धं भवेत् कर्हिचित्

तत्र स्पर्शनिधिं स एव लगयन्

नित्यं समागच्छति ॥३॥

गयान्नेव कदा गृणामि भवतो
 नामामृतं चित्तदृक्
 किंस्विन्मे मुखत स्त्वदीयकमिदं
 नामामृतं शोभते ।

सर्वेभ्यो नियतं यदोपहसितं
 विन्दे तदा तर्कये
 किंस्विन्मे मुखत स्त्वदीयकमिदं
 नामामृतं शोभते ॥१

दूरान्तं भवतो वसामि यदिदं
 ज्ञातं ममास्तां सदा
 शङ्का मे तव नामगानविनय-
 च्छात्मनो ज्ञापनात् ।

मिथ्याहङ्कृतिकल्मषात् प्रतिपदं
 रक्षस्व मां स्नेहतः
 सर्वेषां एतु दृष्टितः सुनिभृतं
 लिङ्घेन्नर्णं रक्ष मां ॥२

पूजार्थं यदि वा दयार्थकमथो
मानं मया नाप्यतां
स्थानं मे भगवन् विधेहि यदहे
योग्यं विचारे तव ।

संरक्षस्व ह मामहङ्कृतिमदान्
मिथ्याभिमानात्मकात्
धृत्यां नित्यकृतापराध-निवहे
स्थित्वा सदा प्रार्थये ॥३॥

चङ्गभाषायां गीताञ्जलेर्मूलगीतिकाः
[देवनागराक्षरैः]

[१]

आमार माथा नत करे दाओ हे तोमार

चरणधूलार तले ।

सकल अहंकार हे आमार

हुवाओ चोररेर जले ।

निजेरे करिते गौरव दान

निजेरे केवलइ करि अपमान,

आपनारे शुधु घेरिया घेरिया

घुरे मरि पले पले ।

सकल अहंकार हे आमार

हुवाओ चोररेर जले ।

आमारे ना येन करि प्रचार

आमार आपन काजे—

तोमारि इच्छा करो हे पूर्ण

आमार जीवन माग्ये ।

याचि हे तोमार चरम शान्ति,

पराने तोमार परम कान्ति,

आमारे आझाल करिया दोँडाओ

हृदयपद्मले ।

सकल अहंकार हे आमार

हुवाओ चोररेर जले ।

एइ करेछ मालो, निठुर,
एइ करेछ मालो ।

एमनि करे हृदये मोर
तौत्र दहन ज्वालो ।

आमार ए धूप ना पोड़ाले
गन्ध किछुइ नाहि दाले,
आमार ए दीप ना ज्वालाले
देय ना किछुइ ज्वालो ।

यखन थाके अचेतने
ए बित्त आमार
आघात से ये परश तव
सेइ तो पुरस्कार ।

अन्धकारे मोहे लाजे
चोखे तोमाय देखि ना ये,
बझे तोलो आगुन करे
आमार यत कालो ।

बिपदे मोरे रक्षा करो

ए नहे मोर प्रार्थना,

बिपदे आमि ना येन करि भय ।

दुःखतापे व्यथित चिते

नाइ या दिले सान्त्वना,

दुःखे येन करिते पारि जय ।

सहाय मोर ना यदि जुटे

निजेर बल ना येन दुटे,

संसारेंते घटिले क्षति

लमिले शुधु बन्धना

निजेर मने ना येन मानि क्षय ।

आमारे तुमि करिबे ताण

ए नहे मोर प्रार्थना,

तरिते पारि शक्ति येन रय ।

आमार भार लाघव करि

नाइ या दिले सान्त्वना,

बहिते पारि एमनि येन हय ।

नम्रशिरें सुरेरे दिने

तोमारि मुख लइय चिने,

दुःखेरे राते निखिल धरा

येदिन करे बन्धना

तोमारें येन ना करि संशय ।

जौधने यत पूजा

हल ना सारा,

जानि हे जानि, ताओ

हय नि हारा ।

ये फुल ना फुटिते

भरेछे धरणीते,

ये नदी मरुपथे

हारालो धारा,

जानि हे जानि ताओ

हय नि हारा ।

जौधने आजओ याहा

रयेछे पिछे,

जानि हे जानि, ताओ

हय नि मिछे ।

आमार अनागत

आमार अनाहत

तोमार वीणातारे

बाजिछे तारा—

जानि हे जानि, ताओ

हय नि हारा ।

तोमार प्रेम ये बइते पारि
 एमन साध्य नाइ ।
 ए संसारे तोमार आमार
 माम्त्वानेते ताई
 कृपा करे रेखेछ, नाथ,
 अनेक व्यबधान—
 दुःखसुखेर अनेक बेड़ा
 धनजनमान ।
 आइल थेके क्षणे क्षणे
 आमासे दाओ देखा—
 फालो मेघेर फौं के फौं के
 रधिर मृदु रेखा ।

शक्ति यारे दाओ बहिते
 असौम प्रेमेर भार
 एकेबारे सकल पर्दा
 धुचाये दाओ तार ।
 ना राख तार घरेर आइल,
 ना राख तार धन,
 पये एने निःशेषे ताय
 कर अकिञ्चन ।

ना थाके तार मान अपमान,
 लज्जाशरम भय—
 एक्ला तुमि समस्त तार
 विश्वमुबनमय ।
 एमन करे मुखोमुखि
 सामने तोमार थाका,
 केषलमाल तोमाते प्राण
 पूण करे राखा,
 ए दया ये पेयेछे तार
 लोभेर सौमा नाइ—
 सकल लोभ से सरिये फेले
 तोमाय दिते ठाँइ ।

अन्तर मम विकशित करो

अन्तरतर हे ।

निर्मल करो, उज्ज्वल करो,

सुन्दर करो हे ।

जाग्रत करो उद्यत करो,

निर्भय करो हे ।

मङ्गल करो, निरलस निःसंशय करो हे ।

अन्तर मम विकशित करो,

अन्तरतर हे ।

युक्त करो हे सधार सङ्ग,

मुक्त करो हे बन्ध,

सञ्चार करो सकल कर्म

शान्त तोमार छन्द ।

। चरणपद्मे मम चित निःस्पन्दित करो हे,

नन्दित करो, नन्दित करो,

नन्दित करो हे ।

अन्तर मम विकशित करो,

अन्तरतर हे ।

आमि बहु वासनाय प्राणपणे चाइ,
वञ्चित करे बाँचाले मोरे ।

ए कृपा कठोर सञ्चित मोर
जौवन मरे ।

ना चाहिते मोरे या करेछ दान,
आकाश आलोक तनु मन प्राण,
दिने दिने तुमि नितेछ आमाय
से महादानेरइ योग्य करे
अति-इच्छार संकट हते
बाँचाये मोरे ।

आमि करनो बा भुलि, कखनो वा चलि
तोमार पथेर लक्ष्य धरे—

तुमि निष्ठुर सम्मुख हते
याओ ये सरे ।

ए ये तव दया जानि जानि हाय,
निते चाओ ब'ले फिराओ आमाय,
पूर्ण करिया लरे ए जौवन
सब मिलनेरइ योग्य करे
आघा इच्छार संकट हते
बाँचाये मोरे ।

शरते आज कोन् अतिथि
 एल प्राणेर द्वारे ।
 आनन्दगान गा रे हृदय,
 आनन्दगान गा रे ।
 नील आभाशेर नीरव कथा
 शिशिर-भेजा व्याकुलता
 वेजे उठुक आजि तोमार
 घौणार तारे तारे ।

शस्यजेतेर सोनार गाने
 योग दे रे आज समान ताने,
 भासिये दे सुर मरा नदीर
 अमन जन्मधारे ।

ये पसेछे ताहार मुखे
 देख् रे चेये गमौर मुखे,
 दुयार खुने ताहार साथे
 बाहिर हये या रे ।

निन्दा दुःखे अपमाने

यत् आघात खाइ

तबु जानि, किछुइ सेथा

हारावार तो नाइ ।

थाकि यखन धूलार 'परे

भावतै ना हय आसन-तरे,

देग्यमाके असंकोचे

प्रसाद तय चाइ ।

लोके यखन भालो बले,

यखन सुखे थाकि,

जानि मने, ताहार भाके

अनेक आछे फौंकि ।

सेइ फौं किये साजिये लये

घुरे वेड़ाइ माथाय बये,

तोमार काछे याव एमन

समय नाहि पाइ ।

सौमार माम्हे, असौम, तुमि
 बाजाओ आपन सुर ।
 आमार मध्ये तोमार प्रकाश
 ताइ एत मधुर ।
 कत वणें कत गन्धे
 कत गाने कत छन्दे,
 अरूप, तोमार रूपेर लौलाय
 जागे हृदयपुर ।
 आमार मध्ये तोमार शोमा
 एमन सुमधुर ।

तोमाय आमाय मिलन इले
 सकलइ बाय खुले—
 विश्वसागर ढेढ खेलाये
 उठे तखन दुले ।
 तोमार आलोय नाइतो छाया,
 आमार माम्हे पाय से काया,
 हय से आमार अश्रुजले
 सुन्दर बिधुर ।
 आमार मध्ये तोमार शोमा
 एमन सुमधुर ।

कत अजानारे जानाइले तुमि,
 कत घरे दिले ठाँइ—
 दूरके करिले निकट, बन्धु,
 परके करिले भाइ ।

पुरानो आवास छेड़े याइ यधे
 मने भेद्ये मरि कौ जानि कौ हवे,
 नूतनेर माम्हे तुमि पुरातन
 से कथा ये भुले याइ ।
 दूरके करिले निकट, बन्धु,
 परके करिले भाइ ।

जौवने मरणे निखिल भुबने
 यखनि देखाने लवे,
 चिरजनमेर परिचित ओहे,
 तुमिइ बिनावे सवे ।

सोमारे जानिले नाहि केइ पर,
 नाहि कोनो माना, नाहि कोनो डर,
 सबारे मिलाये तुमि जागितेछ—
 देखा येन सदा पाइ ।
 दूरके करिले निकट, बन्धु,
 परके करिले भाइ ।

तुमि नब नब रूपे एसो प्राणे ।

एसो गन्धे चरने, एसो गाने ।

एसो अङ्ग पुलकमय परशे,

एसो चित्ते अमृतमय हरपे,

एसो मुग्ध मुदित दु नयने ।

तुमि नब नब रूपे एसो प्राणे ।

एसो निर्मल उज्ज्वल कान्त,

एसो सुन्दर स्निग्ध प्रशान्त,

एसो एसो हे विचित्र विधाने ।

एसो दुःखे सुखे एसो मर्म,

एसो नित्य नित्य सब कर्म,

एसो सकल कर्म-अबसाने ।

तुमि नब नब रूपे एसो प्राणे ।

हेथा ये गान गाइते आसा आमार
 हय नि से गान गाओया—
 आजओ केवलइ सुर साधा, आमार
 केवल गाइते चाओया ।
 आमार लागे नाइ से सुर, आमार
 बाँधे नाइ से कथा,
 शुधु प्राणेरइ माफ्खाने आछे
 गानेर व्याकुलता ।
 आजओ फोटे नाइ से फुल, शुधु
 बहेछे एक हाओया ।
 आमि देखि नाइ तार मुख, आमि
 शुनि नाइ तार बाणौ,
 केवल शुनि क्षणे क्षणे ताहार
 पायेर धनितानि ।
 आमार द्वारेर समुख दिये से जन
 करे आसा-याओया ।
 शुधु आसन पाता हल आमार
 साराटा दिन धरे—
 धरे हय नि प्रदीप ज्वाला, तारे
 छाकव केमन करे ।
 आछि पाबार आशा नियो, तारे
 हय नि आमार पाओया ।

से ये पाशे एसे बसेछिल
 तबु जागि नि ।
 कौ घुम तोरे पेयेछिल,
 हतमागिनौ ।
 एसेछिल नौरय राते,
 घौणाखानि छिल हाते,
 स्वपनमामे बाजिये गेल
 गमौर रागिणी ।

जेगे देखि, देखिन हाओया,
 पागल करिया
 गन्ध ताहार भेसे बेड़ाय
 ओंधार भरिया ।
 केन आमार रजनौ याय,
 काछे पेये काछे ना पाय,
 केन गो तार मालार परश
 बुके लागे नि ।

जीवने या चिरदिन

रये गेछे आभासे,

प्रभातेर आलोके या

फोटे नाइ प्रकाशे,

जीवनेर शेष दाने

जीवनेर शेष गाने,

हे देवता, ताइ आजि

दिव तब सकाशे—

प्रभातेर आलोके या

फोटे नाइ प्रकाशे ।

कथा तारे शेष करे

पारे नाइ बाँधिते,

गान तारे सुर दिये

पारे नाइ साधिते ।

कौ निभृते चुपे चुपे

मोहन नवीनरूपे

निरिलनयन हते

ढाका छिल, सखा, से—

प्रभातेर आलोके तो

फोटे नाइ प्रकाशे ।

भ्रमेछि ताहारे लये
 देशे देशे फिरिया,
 जीवने या माहागड़ा
 सबइ तारे धिरिया ।
 सब भाबे सब काजे
 आमार सवार मामे
 शयने स्वप्ने थेके
 तबु छिल एका से—
 प्रभातेर आलोके तो
 फोटे नाइ प्रकाशे ।

कत दिन कत लोके
 चेयेछिल उहारे,
 नृथा फिरे गेछे तारा
 बाहिरेर दुयारे ।
 आर केह बुझिये ना,
 तोमा साये हवे चेना
 सेइ आशा लये छिल
 आपनारइ आकाशे—
 प्रभातेर आलोके तो
 फोटे नाइ प्रकाशे ।

जगन् जुड़े उदार सुरे
 आनन्दगान बाजे,
 से गान कचे गमौर रवे
 बाजिबे हियामामे ।

घातास जल आकाश आली
 सवारे कचे बासिब भालो,
 हृदयसमा जुड़िया तारा
 बसिबे नाना साजे ।

नयन दुटि मेलिले कचे
 परान हचे खुशि,
 ये पथ दिधा चलिया बाब
 सवारे बाब तुपि ।

रयेछ तुमि, ए कथा कचे
 जीवनमामे सहज हचे—
 आपनि कचे तोमारि नाम
 धनिबे सध काजे ।

तब सिंहासनेर आसन हते

एले तुमि नेमे—

मोर बिजन घरेर द्वारेर काछे

दाँडाले, नाथ, धेमे ।

एकला बसे आपन मने

गाइतेछिलेम गान,

तोमार काने गेल से सुर,

एले तुमि नेमे—

मोर बिजन घरेर द्वारेर काछे

दाँडाले, नाथ, धेमे ।

तोमार समाय कत-ना गान

कतइ आछेन गुणौ—

गुणहीनेर गानखानि आज

याजल तोमार प्रेमे ।

लागल बिश्वतानेर मामे

एकटि करण सुर,

हाते लये चरणमाला

एले तुमि नेमे—

मोर बिजन घरेर द्वारेर काछे

दाँडाले, नाथ, धेमे ।

समा यत्न माडवे तत्न
 शेपेर गान कि याच गेये ।
 हयतो तत्न कण्ठहारा
 मुखेर पाने रच चेये ।
 एतनो ये सुर लागे नि,
 वाजने कि आर सेइ रागिणी—
 प्रेमेर व्यथा सोनार ताने
 सन्ध्यागगन फेलवे छेये ?

एतदिन ये सेधेछि सुर
 दिने राते आपन-मने
 भाग्ये यदि सेइ साधना
 समाप्त हय एइ जीवने—
 ए जनमेर पूर्ण वाणी
 मानसबनेर पद्मखानि
 भासाय शेष सागरपाने
 विश्वगानेर धारा बेये ।

छिन्न क'रे लज्जो हे मोरे,
 आर बिलम्ब नय ।
 धूलाय पाछे म'रे पढ़ि
 एइ जागे मोर भय ।
 ए फुल तोमार मालार मामे
 ठोंइ पात्रे कि जानि ना ये,
 तयु तोमार आघातटि तार
 माग्ये येन रय ।
 छिन्न फरो, छिन्न करो,
 आर बिलम्ब नय ।

कखन ये दिन फुरिये याबे
 आसत्रे आंधार क'रे,
 कखन तोमार पूजार बेला
 काटबे अगोचरे ।
 घेदुकु एर रह धरेछे,
 गन्धे सुधाय बुक मरेछे,
 तोमार सेवाय लज्जो सेदुकु
 थाकते सुसमय ।
 छिन्न करो, छिन्न करो,
 आर बिलम्ब नय ।

जीवन यखन शुकाये याय
करुणाधाराय एसो ।

सकल माधुरौ लुकाये याय,
गौतमुधारसे एसो ।

कर्म यखन प्रबल-आकार
गरजि उठिया ढाके चारि धार
हृदयप्रान्ते हे नौरब नाथ,
शान्तचरणे एसो ।

आपनारे यबे करिया कृपण
कोणे पड़े थाके दौनहौन मन
दुयार खुलिया हे उदार नाथ,

राजसमारोहे एसो ।
बासना यखन विपुल धूलाय
अन्ध करिया अबोधे भुलाय
ओहे पवित्र, ओहे अनिद्र,
रुद्र आलोके एसो ।

जननी तोमार करुण चरणस्थानि
 हेरिनु आजि ए अरुणकिरणरूपे ।
 जननी, तोमार मरणहरण वाणी
 नौरथ गगने मरि छठे चुपे चुपे ।

तोमारे नमि हे सकल सुवनमाके,
 तोमारे नमि हे सकल जौवनकाजे ;
 तनु मन धन करि निषेदन आजि
 भक्तिपावन तोमार पूजार धूपे ।
 जननी, तोमार करुण चरणस्थानि
 हेरिनु आजि ए अरुणकिरणरूपे ।

प्रभु, तोमा लागि ओरि जागे ;
देखा नाइ पाइ
पथ चाइ,
सेओ मने भालो लागे ।

धूलाते बसिया द्वारे
मिखारि हृदय हा रे
तोमारि करुणा मागे ।
कृपा नाइ पाइ
शुधु चाइ,
सेओ मने भालो लागे ।

आजि ए जगतमाफे
कत सुखे कत काजे
चले गेल सबे आगे ।
साधि नाइ पाइ
तोमाय चाइ,
सेओ मने भालो लागे ।

चारि दिके सुधामरा
व्याकुल श्यामल धरा
कौदाय रे अनुरागे ।
देखा नाइ नाइ,
व्यथा पाइ,
सैखो मने भालो लागे ।

हेरि अहरह तोमारि विरह

भुवने भुवने राजे हे ।

कत रूप धरे कानने भूधरे

आकाशे सागरे साजे हे ।

सारा निशि धरि ताराय ताराय

अनिमेष चोखे नीरवे दौड़ाय,

पल्लवदले श्रावणधाराय

तोमारि विरह धाजे हे ।

घरे घरे आजि कत वेदनाय

तोमारि गमौर विरह धनाय,

कत प्रेमे हाय कत वासनाय

कत सुखे दुखे काजे हे ।

सकल जीवन उदास करिया

कत गाने सुरे गलिया मरिया

तोमारि विरह उठिछे मरिया

आमार हियार माके हे ।

तोरा शुनिस नि कि शुनिस नि तार पायेर ध्वनि,

ऐ ये आसे, आसे, आसे ।

युगे युगे पने पले दिन-रजनौ

से ये आसे, आसे, आसे ।

गयेछि गान यखन यत

आपन मने ख्यापार मतौ

सरल सुरे बेजेछे तार

आगमनौ—

से ये आसे, आसे, आसे ।

कत कालेर फागुन-दिने घनेर पथे

से ये आसे, आसे, आसे ।

कत श्रावण-अन्धकारे मेघेर रथे

से ये आसे, आसे, आसे ।

दुखेर परे परम दुखे

तारइ चरण बाजे बुके,

सुखे कखन बुलिये से देय

परशमणि ।

से ये आसे, आसे, आसे ।

गर्व करे निइ ने ओ नाम, जान अन्तर्यामी—

आमार मुखे तोमार नाम कि साजे ।

यखन सधाइ उपहासे तखन माबि आमि,

आमार कण्ठे तोमार नाम कि बाजे ।

तोमा हते अनेक दूरे थाकि

से येन मोर जानते ना रथ बाकि—

नामगानेर एइ छद्मवेशे दिइ परिचय पावै

मने मने मरि ये सेइ लाजे ।

अहंकारेर मिथ्या हते बाँचाओ दया करे,

राखो आमाय येथा आमार स्थान ।

आर-सकलेर दृष्टि हते सरिये दिये मोरे

करो तोमार नत नयन दान ।

आमार पूजा दया पावार तरे,

मान येन से ना पाय कारो घरे—

नित्य तोमाय ढाकि आमि धूलार 'परे बसे

नित्यनूतन अपराधेर मामे ।

